

Térképek szemiotikája

A behaviorista geográfia első művei⁴⁰ abból a feltevésből indultak ki, hogy az emberek térbeli viselkedését nem a tér objektív szerkezete, hanem annak az észlelés során keletkezett szubjektív képzete határozza meg⁴¹. Nem aszerint cselekszünk tehát, amilyen a tér a maga valóságában, hanem amilyennek látjuk.

A behaviorista „forradalom”⁴² ráirányította a geográfusok figyelmét azoknak a „fejünkben élő” képzeteknek a vizsgálatára, amelyek valójában meghatározzák az egyes emberek, illetve társadalmi csoportok térbeli cselekedeteit. Az ilyen jellegű kutatások egyik leggyakrabban használt módszere a *mentális térképek* vizsgálata, amely a valós környezet szubjektív tudati leképeződésének folyamatáról nyújt más eszközökkel fel nem deríthető információkat.

Kognitív térkép – mentális térkép

Mielőtt továbblépnénk, szükséges két fogalom jelentésének meghatározása. A térbeli világ tudati leképezése – vagy ahogyan R. Downs és D. Stea írja, a kognitív térképezés (cognitive mapping)⁴³ absztrakt fogalom. Ez a fogalom „azokat a kognitív és szellemi képességeket fogja át, amelyek lehetővé teszik, hogy a térbeli környezetről információkat gyűjtsünk be, továbbá azt, hogy ezeket az információkat rendezzük, tároljuk, előhívjuk és újra feldolgozzuk... A kognitív térképezés azonban – folytatja Downs és Stea – mindenekelőtt egy cselekvési folyamat: éppenséggel egy tevékenység... Nézzünk csak meg néhány köznapi szituációt, amelyekben a kognitív térképezés módszerét használjuk, és rögtön világossá válik, hogy miért beszélünk itt folyamatról vagy tevékenységről: gyermekként megtanuljuk az iskolába (és

---

⁴⁰ Lynch, Kevin: *The Image of the City*. MIT-Press, Cambridge/Mass., 1960

⁴¹ Az antropológus Edward Hall (lásd Cséfalvay Z., 1990) és az építész Kevin Lynch (lásd Cséfalvay Z., 1990) könyveikben egymástól függetlenül jutottak arra a következtetésre, hogy a cselekedeteinket nem a tér objektív szerkezete, hanem szubjektív képzeteink határozzák meg.

⁴² Cséfalvay Z., 1990

⁴³ Downs, R.,- Stea, D.: *Maps in Minds: Reflections on Cognitive Mapping*. Harper & Row, New York, 1977

az onnan hazafelé) vezető utat, kirándulási útitervet készítünk, bevásárláskor optimális útvonalat tervezünk, új lakást keresünk, vagy pedig turistaként felfedezünk magunknak egy idegen várost...” A folyamat végterméke a térbeli valóság tudatunkban keletkezett képe – vagy továbbra is Downs és Stea fogalmainál maradva –, a kognitív térkép. Ezek a kognitív térképek természetesen nagyon különbözőfélék lehetnek. „Így például a hazafelé vezető útvonal rajza; a belváros kevésbé biztonságos helyeinek a listája; a szülői házról készített gyermekrajz; egy útiterv arról, hogy a városban miként lehet eljutni valahová metróval; vagy éppenséggel az utazási irodák prospektusai...” – mind a térbeli világ tudati leképeződésének sajátos formái.⁴⁴ Azt az eseményt tehát, amikor kapcsolatban vagyunk a környezettel, s az onnan érkező ingereket, térbeli világot leképezzük, kognitív térképezésnek nevezzük. A *térképezés* szó ugyanazt a rekonstrukciós munkát jelöli, mint amikor a kartográfus felmérést végez, s az eredményét láthatóvá teszi. Lényeges különbség azonban, hogy ez esetben az eredmény nem válik kézzel foghatóvá, nem tudja más is megnézni, megtapintani, mert az a tudatunkban keletkezik. A tudatunkban felépített térbeli világot nevezzük kognitív térképnek.

A kognitív térképeknek a térkép formájában történő megjelenítése, rajza az, amit – az angolszász irodalomból átvéve – „mental map”-nek, mentális térképnek nevezünk. Ezek a rajzok elmondanak valamit a kognitív térképekről, de korántsem egyeznek meg azokkal. Mentális térképek rajzoltatása az egyik eszköz arra, hogy előhívjuk a tudatunkban lévő kognitív térképeket.

A mentális térképek két módszeréről

A „rajzos módszer” eredetileg Kevin Lynch-től származik, aki három amerikai nagyváros: Boston, Los Angeles és Jersey City mentális térképeit rajzoltatta meg kísérleti személyekkel, majd összehasonlította az így készült térképeket valósághűségük szerint. Lynch után sorra keletkeztek a különböző városok mentális térképeiről készített dolgozatok: a rajzokat a legtöbbször városok mentális térképeinek vizsgálatára használják⁴⁵, de az eljárást többen sikerrel alkalmazták már országos kutatásokban is.⁴⁶

A másik eljárást „rang-módszernek” is szokták nevezni: ennek ötlete az amerikai geográfustól, Peter Gouldtól származik⁴⁷, és az a lényege, hogy a

---

⁴⁴ Downs, R. – Stea, D. 1977 magyarul idézi: Cséfalvay Zoltán: A modern társadalomföldrajz kézikönyve, Ikva Könyvkiadó Kft., Budapest, 1994, 31.

⁴⁵ Nemrégiben Bíró László pécsi kommunikáció szakos hallgató szigorlati dolgozatát *Tér és információ a pécsi főiskolások kognitív térképein* címmel írta.

⁴⁶ Például: Downs–Stea 1977 vagy Kiss–Bajmócy 1996.

⁴⁷ Gould, P. – White, R.: The mental maps of british school-leavers. *Regional Studies* 2. 1968, 161–182.

kutató maga sorolja fel azokat az objektumokat, amelyekre kíváncsi, és a kísérletben részt vevő személynek annyi a feladatuk, hogy egy megadott tulajdonság szempontjából rendezze ezeket az objektumokat. A klasszikus kérdés ebben az esetben: „Hol laknál legszívesebben, ha szabad választásod lenne?” – majd a válaszként adott rangsorokból a kutató készíti el a megfelelő térképeket.

A vizsgálat módszere

Magyarországon kevesen foglalkoztak mentális térképek készíttetésével, illetve vizsgálatával, s e kísérletek főleg várostérképek rajzolására, az egyes városainkról élő tudati képek vizsgálatára irányultak⁴⁸, de pár éve vizsgálták már azt is, hogy egy országról, nevezetesen Magyarországról milyen kép él az emberekben⁴⁹. Legalább ennyire fontos és érdekes tudni azonban azt is, hogy Európáról milyen kép él az emberekben, és az egyes európai országok hogyan tükröződnek a tudatunkban. Ezt a témát vizsgálta nemrégiben két kutató⁵⁰, s ezt tűztem ki én is célomul.

Európa mentális térképeinek vizsgálatára a rajzos módszert és a rang módszert is alkalmaztam. A két eljárás során a kísérleti személyek, az egri Eszterházy Károly Főiskola I. éves hallgatói azt a feladatot kapták, hogy rajzolják le egyenként egy-egy üres lapra Európa képét emlékezetből, mindenféle segédeszköz használata nélkül. A hallgatók előzetesen nem gyakorolták a feladatot. Az Európa kontúrtérképbe az általuk ismert országokat is be kellett jelölniük, a szerintük megfelelő elhelyezkedésben és a megfelelő méretarányokkal, országnévvel.

A rang-módszer során pedig azt a kérdést tettem fel a hallgatóknak, hogy Európa mely országában laknának a legszívesebben, ha szabad választásuk lenne? Pontosabban az volt a feladat, hogy Európa országait egytől százig terjedő szimpátiaskálán pontozzák, mint lehetséges lakóhelyeket. A feladat és vizsgálat nem előzmény nélküli, P. Gould, a már említett amerikai geográfus az 1970-es években angol, svéd, német, olasz és francia egyetemistákkal már elvégezte ezt a vizsgálatot.

A mentális térképek elemzése során először az európai kontinens körvonalát vizsgáltam. A teljes Európa-képet csak néhány hallgató adta vissza, s ők sem mindig pontosan. A legtöbben nem is rajzolták le a teljes kontinenst:

---

⁴⁸ Cséfalvay–Fischer 1990, Timár 1994.

⁴⁹ Kiss János – Bajmócy Péter: Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról. *Tér és Társadalom* 2-3, 1996, 55–68

⁵⁰ Farsang Andrea – Jóri Johanna: Adatok a 13-16 éves magyar diákok mentális Európa-képehez. A földrajz tanítása, Mozaik Oktatási Stúdió, 1999. szeptember 10–18.

sok helyen hiányzik például Skandinávia, de ha rajzolták is, nagyon sokszor Nagy-Britanniához hasonlóan szigetként tüntették fel, nem tudják ugyanis hogy kötődik Európa törzséhez. Ennek oka részben Kelet-Európa teljesen homályos ismerete: bár Magyarország hídszerepét sokszor és sokan hangsúlyoztatják, ez nem biztos, hogy így van. Kelet-Európa egy hatalmas fehér folt a hallgatók fejében, mint ahogyan nyugat-európai térképeken egykor a vasfüggönyön túli terület. A különbség talán csak annyi, hogy a magyar hallgatóknak Magyarország keleti (és déli) határaihoz kötődik egy új „vasfüggöny”, amelyen túl már „terra incognita” kezdődik a mentális térképeken. Ezt bizonyítja az is, hogy a 68 hallgató közül mindössze 24 tüntette fel egyáltalán Oroszországot. Hasonlóképpen fehér folt a Balkán-félsziget is, ezzel szemben Dél-Európa nyugati része és Nyugat-Európa viszonylag sokszor és igen hangsúlyosan és nagyjából pontosan jelenik meg a hallgatók mentális gondolkodásában.

Második vizsgálati szempont a kontúron belül maguk az egyes országok megjelenítése, a berajzolt országok méretaránya, körvonaluk, egymáshoz viszonyított helyzetük volt. Itt is ki kell emelni, hogy a legtöbb rajznál Nyugat- és Dél-Európa kiemelt helye tűnik szembe, ezeket ismerik leginkább a hallgatók. Ugyanez az eredmény jött ki a már korábban említett kutatásnál is⁵¹. A szerzőpáros szerint „ha egy család nyaralni szándékozik, az úticél meghatározásakor főleg a tengerparti területeket tekintik át, és azok közül választanak. A legtöbb család kedvelt nyaralóhelyei a tengerpartok, azok közül is az olasz, a görög és a spanyol part.” Ez részben elfogadható (Spanyolország és Olaszország esetében például), másrészt azonban a megállapítás nem ad arra választ, hogy akkor Portugáliát miért is jelölte be szinte mindenki pontosan, illetve Görögország helyét szinte egyáltalán nem találják. Görögország bizonytalan elhelyezkedésére sokkal inkább az 1990-es években zajló balkáni háború adhat magyarázatot és az egykori Jugoszláviából keletkező utódállamok zavarossága. Ugyanebből az okból kifolyólag Magyarország déli szomszédaival a hallgatók többsége egyáltalán nincs tisztában: sokszor előfordul, hogy Horvátország felcserélődik Kis-Jugoszláviával és még tengerpart sem jut nekik, de előfordul, hogy tőlünk délre, a Balkán-félsziget országai helyére egyszerűen csak Balti-államokat írt a hallgató. Olaszország kapcsolódása sem egyértelmű a Balkánhoz, van úgy, hogy Észak-Itália Bosznia-Hercegovinával vagy akár Montenegróval határos.

A nyaralás-magyarázaton kívül tehát sokkal inkább valószínűsíthető, hogy Olaszország és Spanyolország jellegzetes alakja miatt „égett be” a hallgatók tudatába. Ugyanez a helyzet Franciaországgal is: hatszög alakjának visszaadásával sokan próbálkoztak, viszonylag sok helyen felbukkan a Bre-

---

⁵¹ Farsang–Jóri 1999.

tagne-félsziget is. A Benelux-államokat is viszonylag jól bejelölte a többség, Németország alakja és mérete azonban teljesen esetleges, hasonlóképpen Ausztriáé és Svájcé is. Eerre kontinensbelseji szerepük nyújthat magyarázatot: általában utoljára rajzolták be őket, ezért csak az üresen maradt, „maradék” részek jutottak. A kelet-közép-európai országok közül a már említett korábbi felméréssel ellentétben⁵² viszonylag jól, s szinte majdnem minden mentális térképen szerepelt Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Románia neve. Ugyancsak ezen felméréssel ellentétben Albánia, Bulgária és Törökország neve is gyakran felbukkan az egri főiskolások mentális Európa-térképén.

Ami a szigeteket illeti: Nagy-Britannia és Írország egy kivételével minden térképen megjelenik, bár van, ahol az ír sziget közelebb esik a kontinenshez. Ezen túlmenően a leggyakrabban rajzolt sziget Szicília (a hallgatók 33 százaléka rajzolta), ezt követi Izland (20 %), majd Ciprus (13 %). Máltát, Krétát és Korzikát minden tizedik hallgató rajzolta csak be, a Spanyolországhoz tartozó Baleár-szigeteket azonban a 68 diákból csak egy (viszont a Kanári-szigeteket két hallgató is benyilazta). Érdekesség: két-két hallgató Rhodoszt és a Feröer-szigeteket is bejelölte.

Az európai törpeállamok közül egy-kettő megtalálható néhány rajzon: elsősorban a Vatikán, de szerepel Monaco és Andorra, valamint elvételre Liechtenstein is. Feltétlenül meg kell említeni, hogy két hallgató Európa-képére rákerült Izrael körvonala is: amikor a miértre rákérdeztem, kiderült, hogy a labdarúgó bajnokságokban Izrael Európához tartozik, ezért ők is Európához tartozónak tekintik.

Összességében megállapítható, hogy kevés azoknak a diákoknak a száma, akik viszonylag pontosan ismerik az európai kontinenst és annak országait. Mégis, mi lehet az oka annak, hogy Nyugat-Európa és Dél-Európa sokkal jobban ábrázolt, mint pl. Magyarország közvetlen környezete? Miért tekinthetjük általánosnak ezt, s mi az, ami ilyen irányba befolyásolja a hallgatók mentális térképeit? Egyáltalán: mi az, ami befolyásolhat egy fiatal mentális Európa-képének kialakításában?

1. Iskola. A hallgatók csoportja 18-20 éves, általában gimnáziumba járt, ahol két éven át tanult földrajzot, ezen belül pár hónapig tanulta Európa (föld)rajzát. Ez és az iskolai földrajzi atlaszok tekinthetők vizuális hatásnak, amellyel például Spanyolország és Olaszország jellegzetes csizma alakjának tudása magyarázható. Farsang és Jóri szerint „az iskola is befolyást gyakorolhat a tanulók által kialakított Európa-képre. Az iskolák által tanított nyelvek (főleg angol, német, esetleg francia, olasz vagy spanyol) és a nyelvóra

---

⁵² Farsang–Jóri 1999.

keretén belül megemlített civilizációs ismeretek is Európa nyugati része felé orientálják a diákokat.” Ezt a tényt árnyalhatjuk még azzal, hogy a sok fehér folt a hallgatók mentális Európa-térképén nem véletlen, szoros összefüggésben van az adott ország vagy régió közmegítélésével, imázsával. Mint ahogy azt Kiss és Bajmócy írja: „az egyetemisták többségében csak a „jó helyekről” alakulnak ki határozott térbeli képzetek, ezek orientálják térbeli cselekvéseiket, választásaikat; ezzel szemben az általuk fejletlennek, lemaradónak tekintett régiókat ösztönösen kikapcsolják tudatukból, távolítják mindennapi gondolkodásukból.”⁵³ Megfordítva az összefüggést: a mentális térképek készítése körültekintő elemzés esetén már az említési arányok és pontosság vizsgálata által információkat kínál arról, hogy miként értékelik tudatukban Európa országait az egri főiskolások. Egyrésztől tehát igaza van Farsangnak és Jórinak az iskola szerepéről, másrészt viszont Kiss és Bajmócy részint vitatkozik velük, amikor azt írják: „a nem földrajzosok Magyarországgal kapcsolatos térbeli képzeleinek kialakításában az iskolai oktatásnak vajmi kevés szerepe van. Ezt a tényt érdemes rögzíteni, mert a társadalom széles csoportjainak kognitív térképei inkább az övékéhez hasonlítanak, mint szakmabeliekéhez – csak jóval alacsonyabb szinten. Úgy tűnik, hogy az iskolában sulykolt térképi ismeretek ma már több szempontból korszerűtlenek, és a középiskola befejezése után 2-3 évvel – megerősítés híján – ki is hullanak az emlékezetből.”

2. Média, sajtótérképek. „Úgy tűnik, kevés vagy semmilyen benyomást nem hagy hátra Európa-térképeink képes reprezentációja például a televízióban (időjárás térképek) vagy a sajtóban, plakátokon. Vizuális túlkínálatnál a tanulók a mindennapos, sztereotip benyomásokat nem veszik fel: talán tudatuk tiltakozik ellene, hiszen másként hogyan lehetséges, hogy az oly sokszor látottakat még csak nagyvonalakban sem tudják visszaadni” – derül ki egy német felmérésből.⁵⁴ A német felmérést látszik alátámasztani az is, hogy a főiskolai hallgatók egyáltalán nincsenek tisztában pl. a Balkán-félsziget országaival, holott az 1990-es években a sajtóban százezrekre jelentek meg pl. az egykori Jugoszlávia mostani állapotát bemutató térképek.

3. Lokalitás. Ezzel összevethető még a Kiss–Bajmócy által elvégzett vizsgálat, amikor szegedi egyetemi hallgatók mentális Magyarország-térképeit kutatták. Ők a következő következtetésre jutottak: „Az összesített térképeken nem ábrázolható, de az egyes kérdőíveket szemlélve az elsők között tűnik szembe a következő faktor: a származás, lakóhely, a „szűkebb pátria”

---

⁵³ Kiss J. – Bajmócy P.: Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról. TÉT 2-3, 1996, 64.

⁵⁴ Achilles, F. W.: Das Europabild Unserer Schüler Geographie Unterricht, 1979 – hivatkozik rá Farsang–Jóri 1999.

szerpe a mental map-ek formálásában. A válaszadók nagyobbik részénél a lakóhely körül a megjelölt pontok sűrűsödése tapasztalható, s köztük az átlagosnál jóval nagyobb a kisvárosok, illetve a községek szerepe.” S bár módszertanilag nem vethető össze, de felmerül a kérdés: ha ez így van, akkor a magyar főiskolai hallgatók miért tudják jobban Spanyolország és Portugália határát és egymáshoz viszonyított fekvését. Elvileg tehát a lakóhely (Magyarország) közvetlen környezetét jobban kellene ismerni. (Csak zárójelben: érdemes lenne megvizsgálni, hogy pécsi vagy szegedi főiskolások, egyetemisták jobban ismerik-e a déli szomszédokat? Mert bár nem számottevően, de az egri főiskolások az északi szomszédokat jobban ismerik, lévén az egri főiskola főleg észak-magyarországi beiskolázási területű).

4. Idegenforgalom. Az idegenforgalomnak is jelentős szerepe van a mentális térképek kialakításában. Kiss és Bajmócy megállapítja, hogy „vizsgálatunk eredményei arra utalnak, hogy a Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretek a turisztikai ipar által manipuláltak, visszatükrözik annak szlogenjeit.” Ez az egri főiskolások Európa-képénél is tetten érhető, de korántsem olyan nagy mértékben. Mert bár említették a Kanári-szigeteket, de Ibizát, Mallorcát nem, valamint Horvátország sem egyértelmű helyzetű az igen nagy méretű turisztikai propaganda ellenére. Ehhez kapcsolódóan egyébként érdemes idézni megintcsak a Farsang-Jóri szerzőpárost: „Napjainkban a családok általában többet utaznak, mint harminc-negyven évvel ezelőtt. Úgy tűnik azonban, hogy ennek ellenére a gyermekek térbeli tudása nem növekedett ugyanolyan mértékben. Ennek okát abban leljük meg, hogy a tanulók a hosszabb utazásoknál a különböző tereken történő áthaladást nem mint tapasztalatszerző lehetőséget regisztrálják, hanem csak a feltűnő részletekre, rövid kis szakaszokra koncentrálnak, és csupán azokra emlékeznek. A tartózkodási, illetve nyaralóhelyről azonban tartós benyomásokat, élményeket szereznek. Itt tehát az átlagos nyaraló üdülőmentalitása mutatkozik meg: a tulajdonképpeni útvonalat általában tisztán közlekedéstechnikai aspektusból nézik. Az utat szinte kizárólag csak órákban számolják. Láthatjuk tehát, hogy a mobilitási lehetőségek (személygépkocsi-, vasút-, repülőgép-forgalom) növekedésével a térérzékelés nem javult, mint ahogy azt felteleznénk.”

Felvillantva négy tényezőt, korántsem mondható tehát hogy választ tudtam adni arra a kérdésre, hogy mi az, ami befolyásolhat egy fiatal mentális Európa-képének kialakításában? Ez egyrészt sokkal több kutatást igényelne, másrészt pedig eddig még csak a rajzos módszerrel végzett vizsgálatomról szóltam. Talán egy picit árnyalni fogja és kiegészíti az eddigieket a rangmódszerrel készült mentális Európa-térkép rövid ismertetése.

Mint már említettem, az amerikai geográfus, P. Gould egy vizsgálat keretében angol, svéd, német, olasz és francia egyetemistáknak a következő

kérdést tette fel: Európa mely országában lagnál a legszívesebben, ha szabad választásod lenne? Pontosabban a feladat az volt, hogy a kérdés alapján egytől százig terjedő szimpátiaskálán pontozzák az egyes országokat mint lehetséges lakóhelyeket. A válaszokat térképeken ábrázolva sajátos határvonalakkal szabdalt tudati térképek rajzolódtak ki.

A legélesebb határ az Európát kelet-nyugati irányban kettéosztó vasfüggöny volt.⁵⁵ A százpontos skálán – az angol, a svéd, a német, az olasz és a francia egyetemisták válaszai alapján – az akkori vasfüggönyön túli országok még húsz pont fölé sem tudtak felvergődni, ezt a szimpatikus helyet is egyedül Lengyelország közelítette meg. Ugyanakkor felbukkantak ennél rejtettebb, régebből származó határvonalak is: például az olasz és a német egyetemisták fejében – az Alpokkal elválasztva – Európa ismét kettészakadt egy északi germán és egy déli latin világra.

Hogy a vizsgálat valamelyest összehasonlítható legyen, az egri főiskolásoknak 2002-ben ugyanazt a feladatot adtam ki. Az eredmény sokszor igazolta a korábbi kutatást: a kelet-európai országok közül a „visegrádiak” és Szlovénia 30 pont fölött kapott, sőt Lengyelország itt is az első helyen végzett 48 ponttal, megelőzve olyan stabil gazdaságú jóléti államot, mint Izland. Természetesen Magyarország ebből kilóg, 75 ponttal a második „helyezett”. Ebből az következik, hogy a magyar főiskolások a kelet-nyugat határt nem a német–lengyel, magyar–osztrák határra teszik, hanem kitöltik a lengyel–fehérorosz, a szlovák–ukrán és a magyar–román határra. A korábbi vizsgálatnál említett 20 pontos bűvös határt itt a kelet-európai országok (Oroszország, Románia, Ukrajna, Albánia) nem tudták elérni. Érdekesség, hogy ugyanide sorolták az egri főiskolások az egykori Szovjetunióhoz tartozó, de ma már magukat inkább Skandináviához soroló Balti-államokat. A hátsó mezőnyben egyébként van még egy-két érdekesség: a háborús Bosznia és Hercegovina több pontot kapott, mint Fehéroroszország, de ugyanígy Jugoszláviában is szívesebben élnének a felmérés szerint a főiskolai hallgatók, mint Romániában.

Az élmezőnyben a legszembetűnőbb, hogy az egri főiskolások favorizált országai szinte teljesen megegyeznek az olasz egyetemisták által favorizáltakkal, és teljesen különbözik a német egyetemistákétól. A magyar főiskolások tehát leginkább mediterrán országban lagnának, leginkább az abszolút első Olaszországban, de előkelő helyen végzett Spanyolország és Görögország is. (Felmerül tehát újból az idegenforgalom hatása a mentális Európa-képre, azonban ez a német egyetemistáknál sokkal jobban elő kellene jönnie, de a mediterrán országok megítélése náluk nem ilyen pozitív.) Ami érdekes különbség még a nyugat-európai egyetemisták és a magyar főiskolások

---

⁵⁵ A vizsgálat az 1970-es években készült

Európa-képe között, hogy utóbbiaknál a jóléti és igen gazdag Skandinávia bizony nagyon hátul kullog a középmezőnyben.

Országok	Pontszámok		Országok	Pontszámok	
Albánia	0,0	8,3	Litvánia	-	16,7
Ausztria	68,5	64,8	Luxemburg	54,0	63,4
Belgium	63,3	63,0	Magyarország	17,3	75,0
Bosznia-Hercegovina	-	8,23	Macedónia	-	8,8
Bulgária	2,5	16,9	Nagy-Britannia	96,4	71,7
Csehország	18,2*	40,7	Németország	79,0	53,4
Dánia	85,6	58,8	(NDK)	0,4	-
Észtország	-	17,6	Norvégia	88,7	56,3
Fehéroroszország	-	7,6	Olaszország	70,6	76,4
Finnország	60,4	55	Oroszország	5,6*	11,1
Franciaország	83,1	71,2	Portugália	34,6	62,0
Görögország	47,6	67	Románia	10,3	8,8
Hollandia	52,7	71,1	Spanyolország	47,2	73
Horvátország	-	40,6	Svájc	96,3	73,8
Izland	37,8	35,8	Svédország	99,7	58,7
Írország	51	57,1	Szlovákia	18,2*	32,8
Jugoszlávia	-	9,6	Szlovénia	-	31,6
Lengyelország	20,4	48,3	Ukrajna	-	8,7
Lettország	-	17,2			

1.	Svédország (99,7)	Olaszország (76,4)
2.	Nagy-Britannia (96,4)	Magyarország (75)
3.	Svájc (96,3)	Svájc (73,8)
4.	Norvégia (88,7)	Spanyolország (73)
5.	Dánia (85,6)	Nagy-Britannia (71,7)
6.	Franciaország (83,1)	Franciaország (71,2)
7.	Németország (79)	Hollandia (71)
8.	Olaszország (70,6)	Görögország (67,1)
9.	Ausztria (68,5)	Ausztria (64,8)
10.	Belgium (63,3)	Luxemburg (63,4)
11.	Finnország (60,4)	Belgium (63)
12.	Luxemburg (54)	Portugália (62)
13.	Hollandia (52,7)	Dánia (58,8)
14.	Írország (51,0)	Svédország (58,7)
15.	Görögország (47,6)	Írország (57,1)
16.	Spanyolország (47,2)	Norvégia (56,3)
17.	Izland (37,8)	Finnország (55)
18.	Portugália (34,6)	Németország (53,4)
19.	Lengyelország (20,4)	Lengyelország (48,3)
20.	Csehszlovákia (18,2)	Csehország (40,7)

21.	Magyarország (17,3)	Horvátország (40,6)
22.	Románia (10,3)	Izland (35,8)
23.	Szovjetunió (5,6)	Szlovákia (32,8)
24.	Bulgária (2,5)	Szlovénia (31,6)
25.	NDK (0,4)	Észtország (17,6)
26.	Albánia (0,0)	Lettország (17,2)
27.		Bulgária (16,9)
28.		Litvánia (16,7)
29.		Oroszország (11,1)
30.		Jugoszlávia (9,6)
31.		Románia (8,8)
32.		Macedónia (8,8)
33.		Ukrajna (8,7)
34.		Albánia (8,3)
35.		Bosznia és Hercegovina (8,2)
36.		Fehéroroszország (7,6)

Térképek

